

การสื่อสารอัตลักษณ์จังหวัดสกลนครผ่านผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ
IDENTITY COMMUNICATION OF SAKON NAKHON PROVINCE
THROUGH NATURAL INDIGO DYED FABRICS

จิรภัทร เร่มศรี*
Jiraphat Roemsri*

สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
Communication Arts Program, Faculty of Management Sciences, Sakon Nakhon Rajabhat University

Received: 1 November 2022

Revised: 14 May 2023

Accepted: 15 May 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสื่อสารอัตลักษณ์จังหวัดสกลนครผ่านผ้าทอย้อมครามธรรมชาติใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document) และข้อมูลจากภาคสนาม (Field Study) ได้แก่ ข้อมูลจากการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม (Focus Groups) ตามกรอบแนวคิดอัตลักษณ์ โดยการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกอำเภอที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นด้านการทอผ้าย้อมครามธรรมชาติ ด้านวัฒนธรรม และด้านการท่องเที่ยว จำนวน 12 อำเภอ โดยผู้วิจัยได้เข้าศึกษาชุมชน ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ได้แก่ การแสวงหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยได้สังเคราะห์การสื่อสารอัตลักษณ์จังหวัดสกลนครผ่านผ้าทอย้อมครามธรรมชาติออกมาเป็น 3 ด้านดังนี้

1. การสื่อสารหลักธรรมผ่านผ้าทอย้อมคราม การผลิตผ้าย้อมครามสกลนครของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสกลนคร นำเส้นใยสีขาวมาสอดแทรกลงไปในพื้นที่ เบียดตั้ง การนำหลักธรรมะที่บริสุทธิ์มาเตือนใจ ไม่ให้เกิดความละโมภโลภมาก ให้มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้บริโภค สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชุมชนที่ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับการย้อมผ้าครามว่า วันพระห้ามย้อมผ้าคราม คนที่เป็นรอบเดือน

* Corresponding author: จิรภัทร เร่มศรี

E-mail: jiraphat.r@snru.ac.th

เข้าไปใกล้หม้อครามจะทำให้เกิดยางยืด หรือคนที่ใส่ผ้าหอมก็ห้ามเข้าใกล้หม้อคราม ที่สำคัญต้องมีสมาธิ และใจเย็นในการทำผ้าทอย้อมคราม เพราะครามคือชีวิต เป็นจิตวิญญาณของคน ย้อมผ้าที่นำมาทำจิ้งหะของสี่ และเส้นใย

2. การสื่อสารผ่านธรรมชาติของผลิตภัณฑ์ วิถีชีวิตของคนในชุมชนมีความผูกพันกับธรรมชาติ ทั้งสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิต ทำให้กระบวนการผลิตผ้าย้อมครามใช้วัตถุดิบที่มาจากธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีการนำธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ ตัว มาสร้างสรรค์ผ่านจินตนาการสู่การสร้างลวดลายลงบนผืนผ้า โดยใช้เทคนิคการมัดหมี่ ในการสร้างลวดลาย ทุกขั้นตอนของการผลิต แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีสูตรการย้อมสีครามธรรมชาติ ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นธรรมชาติของผ้าทอย้อมคราม

3. การสื่อสารผ่านวัฒนธรรมท้องถิ่น ในอดีตภูมิปัญญาผ้าทอย้อมคราม ไม่เคยได้รับการบันทึกด้วยลายลักษณ์อักษร การถ่ายทอดจะเป็นลักษณะการบอกเล่าผ่านการลงมือปฏิบัติ เป็นการเรียนรู้และใช้ประสบการณ์ร่วมกัน เป็นทุนทางวัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิต ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม และพิธีกรรม ที่สืบทอดกันมา สะท้อนวัฒนธรรมแต่ละชุมชนผ่านเส้นใย กรรมวิธีการทำผ้าย้อมคราม และการสร้างสรรค์ลวดลายที่บ่งบอกถึงฐานะทางสังคม ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมชุมชนได้ เป็นการนำเอาวัตถุดิบจากธรรมชาติมาสร้างสรรค์ด้วยกรรมวิธีของพื้นบ้าน ทำให้ผ้าย้อมครามสกลนครมีคุณค่าที่ปรากฏทางสายตา ทำให้ผ้าย้อมครามกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัวของชุมชน

คำสำคัญ: อัตลักษณ์, ผ้าทอย้อมคราม, ธรรมชาติ, จังหวัดสกลนคร

Abstracts

The objective of this research was to study the identity communication of Sakon Nakhon Province through natural indigo-dyed fabrics. The researcher used a qualitative research methodology to collect information from the document and field study, including survey, observations, interviews, group discussions according to the concept of identity by purposive sampling, selecting 12 districts with outstanding identity in natural indigo-dyed fabric weaving, cultural and tourism aspects. The researcher uses a triangular approach to collect data,

i.e., seeking the credibility of data from different sources. The researcher has synthesized the identity of Sakon Nakhon Province, through natural indigo – dyed fabrics into 3 aspects as follows:

1. Communicating Dharma principles through indigo-dyed fabrics, the production of Sakon Nakhon indigo dyed fabrics for each ethnic group in Sakon Nakhon Province. The white fibers are inserted into the fabric. It is like bringing the pure Dharma to remind not to cause much greed and to be honest to yourself and consumers. It reflects the culture of the community where the majority of people are Buddhist with beliefs in indigo dyeing that on Buddhist holy day people, do not dye indigo cloth. People who are menstruating, approaching the indigo pot will cause an elastic band, or those who wear perfume are forbidden to come close to the cauldron. It is important to meditate and be calm in making indigo – dyed woven cloth because indigo is life and the spirit of people who dyed fabrics to make rhythms of color and cotton.

2. Communicating through the nature of the product, the way of life of the people in the community is related to nature, life and inanimate. The production process of indigo-dyed fabrics uses raw materials that come from nature. In addition, the surrounding nature is brought to be created through imagination to create patterns on the fabric by using Mudmee Technique to create patterns. Every step of production, each ethnic group has a natural indigo dyeing formula with a unique identity that has been passed from generation to generation reflecting the nature of indigo – dyed woven fabrics.

3. Communication of local culture, in the past, the wisdom of indigo-dyed woven cloth had never been recorded in writing. The transmission was the way of telling through action. It was a learning and sharing experience a cultural capital, a way of life, beliefs, customs and rituals that have been passed from generation to generation reflecting the culture of each community through fibers. Method of making indigo dyed fabric and creating patterns that indicate

social status, ethnicity, and community culture. It is the use of natural raw materials to create with local wisdom that make Sakon Nakhon indigo dyed fabrics valuable and visible to the eyes. This makes indigo-dyed fabrics become cultural which are unique to the community.

Keywords: identity, indigo – dyed fabric, natural color, Sakon Nakhon Province

บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายของจังหวัดสกลนคร ผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ เป็นภูมิปัญญาที่ถูกยกเป็นอาชีพของคนในชุมชน เป็นภูมิปัญญาที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของคนในท้องถิ่น โดยประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศทั่วโลกที่ยังมีภูมิปัญญาผ้าทอย้อมครามธรรมชาตินี้เหลืออยู่ แต่มีการสืบทอดในบางพื้นที่เท่านั้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ ซึ่งพื้นที่ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นแหล่งผลิตผ้าทอย้อมครามธรรมชาติที่สำคัญของประเทศ คือ จังหวัดอุดรธานี จังหวัดสกลนคร จังหวัดมุกดาหาร และจังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นแหล่งผลิตน้ำครามที่ดีที่สุดของประเทศไทย ซึ่งมีจำนวนสมาชิกและกลุ่มผ้าทอย้อมครามธรรมชาติเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก คือ จังหวัดสกลนคร เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอันชาญฉลาดของบรรพชนไทย ในการแต้มน้ำสีจากครามธรรมชาติให้กับเส้นฝ้าย และเส้นไหม สืบทอดกันมากกว่า 6,000 ปี จังหวัดสกลนครเป็นจังหวัดแรกของประเทศไทยที่มีการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งกระบวนการผลิตผ้าทอย้อมครามธรรมชาติมีเส้นทางที่น่าหลงใหล ด้วยกระบวนการผลิตน้ำครามจากพืชที่เรียกว่า “ต้นคราม” การทำน้ำครามนั้นต้องทำด้วยจิตวิญญาณ ใส่ใจ ดูแลอย่างเต็มที่ตามวิถีภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาเป็นภูมิปัญญาแห่งชุมชน ผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ จึงสร้างคุณค่าทางจิตใจให้กับผู้ผลิต ผู้ใช้ และผู้ครอบครองยากจะเปรียบมูลค่าได้ ทำให้ผ้าทอย้อมครามมีคุณค่า ยังประโยชน์ต่อการคงอัตลักษณ์วิถีครามไทสกลได้อย่างงดงาม (ศูนย์คราม มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, 2560)

ผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ นอกจากจะนำมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ยังได้ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมตั้งแต่เกิดจนตาย เพราะการแต่งกายเป็นเรื่องของวิถีชีวิตและเป็นวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงความรู้สึกและภูมิปัญญาอัตลักษณ์ของการแต่งกาย และผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ

ที่ตรงตามจะแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการและความเจริญของสังคมนั้น ๆ ได้ ลวดลาย สี และรูปแบบของการตัดเย็บจะสื่อถึงความสุนทรีย์ของกลุ่มชนและหมายถึงคุณภาพทางสังคมของบุคคลด้วย ดังนั้นเสื้อผ้าและเครื่องแต่งกายจึงไม่ใช่เพียงเครื่องปกปิดร่างกายจากความร้อนหนาวของอากาศหรือจากฝุ่นละอองและอันตรายต่าง ๆ แต่จะเป็นรากฐานส่วนหนึ่งของชีวิตผู้คนในสังคมและถ่ายทอดจินตนาการและความเป็นมาของสังคม ผ้าทอย้อมครามธรรมชาติจึงมีบทบาทที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน และสภาพสังคมในปัจจุบัน การติดต่อสื่อสารทำได้อย่างรวดเร็ว สะดวกสบายจึงเปรียบเสมือนช่วยย่อโลกให้เล็กและแคบลง ผู้คนทั่วโลกสามารถติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันได้ง่าย จึงส่งผลผ้าทอย้อมครามธรรมชาติของกลุ่มต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไป จากผ้าที่นิยมใช้กันในครัวเรือน สวมใส่ในการทำอะไร ทำสวน กลายมาเป็นผ้าทอย้อมครามธรรมชาติที่มีการสร้างสรรค์ให้มีความสวยงาม เหมาะกับทุกเพศ ทุกวัย เพื่อเชื่อมโยงสู่ภาคการผลิตและบริการ ซึ่งการผลิตผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ สะท้อนถึงวัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญาที่มีอัตลักษณ์ จึงทำให้เกิดความสนใจศึกษา อัตลักษณ์ผ้าทอย้อมครามธรรมชาติของจังหวัดสกลนคร ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร เพื่อค้นหาอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์อันจะทำให้ผ้าทอย้อมครามสกลนครมีความแข็งแกร่ง เกิดความยั่งยืนในวิสาหกิจ มีการพัฒนารูปแบบสินค้า และใช้ช่องทางการสื่อสารการตลาดที่ตรงต่อความต้องการของผู้บริโภค นอกจากนี้ยังเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดสินค้าที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มผ้าทอย้อมครามธรรมชาติให้คงอยู่ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการสื่อสารอัตลักษณ์จังหวัดสกลนครผ่านผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

อัตลักษณ์ (Identity) เป็นคำที่ถูกพูดถึงโดยทั่วไปในปัจจุบัน ทั้งในระดับโลก ระดับสากล ระดับท้องถิ่น และระดับบุคคล โดยอัตลักษณ์ไม่เพียงแต่จะเป็นประเด็นทางวิชาการที่กำลังได้รับความสนใจมากขึ้น ในฐานะที่เป็นเครื่องมือทางความคิดเพื่อที่จะเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง หากแต่ยังเป็นเรื่องราวในชีวิตประจำวันไม่ว่าจะเป็นมิติของชาติพันธุ์ ชนชั้น ศาสนา และสถานภาพทางครอบครัว

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับ “อัตลักษณ์” พบว่า ทฤษฎีอัตลักษณ์ กำเนิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1950 – 1960 โดยนักปรัชญา 3 ท่าน คือ เจ.เจ.ซี. สมาร์ท ยู.ที. เพลส และ เฮอร์เบิร์ต ฟิลก์ (J.J.C. Smart, U.T. Place and Herbert Feigl) ทฤษฎีนี้อาศัยกรอบแนวคิดในช่วงศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา เน้นการวิจัยสมัยใหม่ที่มองระบบการทำงานของสมอง (Brain function) ซึ่งแบ่งหน้าที่ออกเป็นสองส่วน อีกทั้งเป็นการมองว่าสมองแต่ละส่วนทำหน้าที่แตกต่างกันออกไป เช่น สมองส่วนที่ทำให้เกิดความรู้สึกเจ็บปวด เกิดจากสมองส่วนกลาง และจะเกิดปฏิกิริยาโต้ตอบ จากแนวคิดดังกล่าวจึงเกิดประโยคที่ว่า สมองคือจิตใจ (Your mind is your brain) นั่นคือที่มาของแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์

อัตลักษณ์เป็นหน่วยเล็ก ๆ ในการศึกษาทางสังคมวิทยา ซึ่งเชื่อมโยงเรื่องของทัศนคติที่มีต่อตัวตน เป็นความสัมพันธ์ในเชิงบทบาทหน้าที่ และพฤติกรรมอันเกิดจากบทบาทของบุคคล นักทฤษฎีอัตลักษณ์ได้อธิบายว่า ตัวตน คือ การรวมตัวกันของอัตลักษณ์ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของลักษณะเฉพาะ เช่นเดียวกับการที่เราตอบคำถามตัวเองว่า “ตัวฉันคือใคร” แล้วก็ได้จะได้คำตอบว่า “ฉันเป็นหมอ” “ฉันเป็นตำรวจ” ซึ่งคำตอบเหล่านี้จะเชื่อมโยงกับบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละบุคคล (Stryker, 1968; Stryker & Burke, 2000) การที่คนให้นิยามตัวเองว่า “ฉันคือใคร” มักจะวางอยู่บนรากฐานของความเข้าใจ “ฉันแตกต่างจากใคร” เช่น แตกต่างกันที่ศาสนา เชื้อชาติ ภาษา การสร้างอัตลักษณ์ที่แตกต่างมักนำมาซึ่งการถือว่าคนอื่นเป็นคนนอก เป็นคนแปลกหน้า และมักจะนำมาซึ่งการทะเลาะเบาะแว้งหรือการรบราฆ่าฟัน ถ้าจำเป็นเพื่อรักษาอัตลักษณ์ของตนเองให้คงอยู่ เพราะเราไม่สามารถไปใช้ชีวิตในกรอบของคนอื่นได้ (Kathryn, 1997) ซึ่งประเภทของอัตลักษณ์มี 2 ระดับคือ อัตลักษณ์บุคคล (Personal Identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) เพื่อศึกษาความคาบเกี่ยวและปฏิสัมพันธ์ของทั้งสองระดับนี้ เมื่อตั้งคำถามว่าอัตลักษณ์ของคน ๆ หนึ่งคืออะไรนั้น จะได้คำตอบจากมุมมอง คือ คำตอบของบุคคลผู้นั้นนิยามตนเองและคำตอบจากผู้อื่นที่นิยามบุคคลผู้นั้น โดยอาศัยเกณฑ์ความเหมือน และความต่าง การสื่อสารผ่านสัญลักษณ์ ซึ่งคำตอบที่ได้อาจมีมากกว่าหนึ่งรูปแบบ เพราะในตัวบุคคล คนหนึ่งนั้นมีการประกอบสร้างอัตลักษณ์อย่างเป็น “กระบวนการ” (Process) และเต็มไปด้วยความหลากหลายภายใต้บริบทที่แตกต่างกันไป เพราะการก่อตัวของอัตลักษณ์เป็นกระบวนการตลอดทั้งชีวิต (A life - Long Process) และคนเราสามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะสำคัญของตนเองได้ (Kathryn, 1997)

อย่างไรก็ตาม การที่เรามองว่าตัวเองเป็นอย่างไรกับการที่คนอื่นมองเราอย่างไรนั้น ไม่สอดคล้องกันเสมอไป เพราะมีการวางลำดับชั้น (Hierarchy) ของอัตลักษณ์ที่สูงกว่าหรือต่ำกว่าที่ส่งผลถึงแบบแผนการประพฤติ และปฏิบัติต่อกันของผู้คนในสังคม นอกจากนี้ ความหมายของอัตลักษณ์ที่ขัดแย้งอาจมีผลมาจากความตึงเครียดของการมีตัวตนในหลายบทบาทพร้อมกัน เช่น การเป็นนักศึกษา การเป็นผู้ปกครอง และเป็นพนักงานบริษัทในเวลาเดียวกัน ซึ่งลักษณะของอัตลักษณ์ที่หลากหลายและซับซ้อน มีดังนี้

1. อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

Hall (1997: 1) กล่าวว่า อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หรือเกิดขึ้นลอย ๆ แต่ก่อตัวขึ้นมาภายในวัฒนธรรม ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งวัฒนธรรมนั้นก็เป็นโครงสร้างทางสังคม (Social Construct) ที่ไม่หยุดนิ่งตายตัว ดังนั้นอัตลักษณ์จึงถูกผลิตเป็นวงจร เรียกว่า “วงจรแห่งวัฒนธรรม” (Circuit of Culture) อัตลักษณ์ถูกผลิต (Produced) ถูกบริโภค (Consumed) และถูกควบคุมจัดการ (Regulated) ภายใต้วัฒนธรรม พร้อมกับการสร้างความหมาย (Creating Meaning) ผ่านระบบของการสร้างภาพตัวแทน (Symbolic Systems of Representation) ที่เกี่ยวกับตำแหน่งต่าง ๆ ทางอัตลักษณ์อันหลากหลายที่สามารถนำไปสร้างเป็นอัตลักษณ์ได้

2. อัตลักษณ์กับการดำรงชีวิต

นอกจากแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับวงจรทางวัฒนธรรมแล้ว ยังมีนักมนุษยวิทยา ที่อธิบายเรื่องของอัตลักษณ์ในทางวัฒนธรรมการดำรงชีวิต และการเปลี่ยนแปลง (Identity, Survival and Change) เช่น การบ่งบอกอัตลักษณ์ทางเชื้อชาติของกลุ่มชน Joseph (1974: 185–188) อธิบายคำว่า ฮีโร่ทางวัฒนธรรม (Culture Heroes) ว่าเป็นเรื่องที่แสดงถึงความสำคัญของสัญลักษณ์ประจำกลุ่ม และความภาคภูมิใจประจำกลุ่ม ความสำคัญของการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม จะทำให้เห็นถึงความแตกต่างและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ซึ่งความแตกต่างนี้ควรได้รับการยอมรับมากกว่าการตำหนิหรือการขัดแย้งระหว่างกลุ่มคน เพราะเกิดจากความแตกต่างและการไม่ยอมรับในวัฒนธรรมเฉพาะของกลุ่มนั้น ๆ การยอมรับในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มจะทำให้บุคคลได้รับการยอมรับเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มได้ง่ายมากขึ้น

นอกจากนี้ อัตลักษณ์ยังเกี่ยวข้องกับการบริโภค (Consumption) เปลี่ยนจากการประกอบสร้างในมิติของการผลิตมาสู่มิติของการบริโภคแทน นั่นคือ อัตลักษณ์ที่เกิดมาจาก

เครื่องอุปโภคและบริโภค เช่น เพลงที่ฟัง หนังสือที่ดู เสื้อผ้าที่สวมใส่ หนังสือที่อ่าน ไปจนถึงรสนิยมน และรูปแบบการใช้ชีวิตที่แตกต่าง เพราะอัตลักษณ์เกิดขึ้นจากการปฏิสังสรรค์ทั้งระหว่างบุคคล ในสังคมและภายในตัวบุคคลเอง ในแต่ละบุคคลอาจมีอัตลักษณ์ที่หลากหลาย แต่จะมีการเลือกเอาเพียงอัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่งที่ตนยอมรับ เพื่อนำมาใช้ภายใต้เงื่อนไขของบริบทในช่วงเวลาและพื้นที่ และอัตลักษณ์นี้อาจถูกกำหนดได้ทั้งจากบุคคลเป็นผู้กำหนดตนเองหรือถูกกำหนดตำแหน่งของบุคคลโดยสังคมก็ได้

การกำหนดอัตลักษณ์นี้เกิดขึ้นบนกระบวนการคิดเกี่ยวกับระบบของความแตกต่าง ระบบของความหลากหลาย และการตั้งคำถามว่าอัตลักษณ์ที่จะสร้างขึ้นนั้นมีความเชื่อมโยงกับสังคมอย่างไร ดังนั้นอัตลักษณ์กับสังคมจึงเป็นเรื่องที่แยกกันไม่ออก เนื่องจากการนิยามความเป็นตัวตนของอัตลักษณ์นั้นต้องมีการอ้างอิงกับสังคม แม้จะเป็นในระดับตัวบุคคลก็ยังคงต้องมีการนิยามตนเองว่ามีตำแหน่งหรือมีบทบาทอย่างไรในสังคม

ดังเช่นหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในจังหวัดสกลนคร ได้ส่งเสริมการสร้างความเป็นตัวตนของกลุ่มผู้ผลิตผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ ผ่านทางกระบวนการผลิตผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ อาทิ เส้นใย การหมักคราม การย้อมคราม รวมถึงการสร้างสรรค์ที่มีผลต่อจิตใจ วิถีชีวิต ภูมิปัญญา ผ่านสัญลักษณ์ลวดลายดั้งเดิมของชุมชนจังหวัดสกลนครที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เพื่อให้บุคคลภายนอกรับรู้ถึงความเป็นอัตลักษณ์ผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ ดังนั้นจึงนำแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์มาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ถึงมุมมองในการกำหนด อัตลักษณ์จังหวัดสกลนครผ่านผ้าทอย้อมครามธรรมชาติว่ามีจุดเด่นหรือลักษณะเฉพาะตัวอย่างไร โดยศึกษาจากมุมมองของผู้ผลิตผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้อัตลักษณ์จังหวัดสกลนครในเล่าเรื่องผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การสื่อสารอัตลักษณ์จังหวัดสกลนครผ่านผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยทำการเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อศึกษาอัตลักษณ์ผ้าทอย้อมครามธรรมชาติจังหวัดสกลนคร ผู้วิจัยได้เข้าศึกษาชุมชนเพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document) และข้อมูลจากภาคสนาม (Field Study) ได้แก่ ข้อมูลจากการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ จากการสนทนากลุ่ม (Focus Groups) โดยนำ

ข้อมูลเหล่านั้นมาทำการศึกษาวิเคราะห์และนำเสนอผลการวิเคราะห์แบบพรรณนาวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาอัตลักษณ์ผ้าทอย้อมครามธรรมชาติจังหวัดสกลนคร โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกอำเภอที่มีอัตลักษณ์โดดเด่น ด้านการทอผ้าย้อมครามธรรมชาติ ด้านวัฒนธรรม และด้านการท่องเที่ยว จำนวน 12 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอโคกศรีสุพรรณ อำเภออากาศอำนวย อำเภอพรรณานิคม อำเภอพังโคน อำเภอกุสุมาลย์ อำเภอโพนนาแก้ว อำเภอกุดบาก อำเภอวานรนิวาส อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอดำคาญ อำเภอวาริชภูมิ และอำเภอภูพาน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ เป็นแบบการสนทนากลุ่ม (Focus Groups Guideline) ซึ่งกำหนดกลุ่มสนทนาอยู่ระหว่าง 15 คน ได้แก่ กลุ่มผู้ผลิตผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ เจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบโครงการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามสกลนคร และกลุ่มประชาชนทั่วไปที่เคยใช้/เคยซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามสกลนคร เพื่อเก็บรวบรวมอัตลักษณ์จังหวัดสกลนครผ่านผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การจัดกระทำและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ได้แก่ การแสวงหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกัน (สุภางค์ จันทวานิช, 2546: 3) ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า ดังนี้

3.1. ด้านข้อมูล

3.1.1 ด้านสถานที่ ใช้การรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกันที่มาจากแหล่งต่างกัน ได้แก่ หมู่บ้านหรือชุมชนในแต่ละพื้นที่ เป็นต้น

3.1.2 ด้านบุคคล ใช้การรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกันจากบุคคลหลายคน ได้แก่ ผู้นำกลุ่ม และต้นแบบการผลิตผ้าทอมือชนิดต่าง ๆ นักวิจัย พัฒนาการ นักพัฒนาชุมชน นักวิชาการ ประชาชนชาวบ้าน และชาวบ้าน เป็นต้น เพื่อตรวจสอบว่าเป็นข้อมูลที่ได้ตรงกันหรือไม่

3.2 ด้านทฤษฎี ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีเกี่ยวกับอัตลักษณ์เป็นเครื่องตรวจสอบ

3.3 ด้านผู้วิจัย ใช้ข้อมูลจากผู้วิจัยหลายคนที่วิจัยเรื่องเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน มาตรวจสอบว่าได้ข้อมูลกับผลการวิจัยตรงกันหรือไม่

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังต่อไปนี้

3.4.1 ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร ทำการวิเคราะห์โดยวิธีการ Method of Agreement ซึ่งประกอบด้วย การตรวจสอบความถูกต้อง เชื่อถือได้ในเชิงแนวคิด ทฤษฎี ซึ่งพิจารณาจากเอกสารที่เป็นเรื่องเดียวกันจากหลาย ๆ แหล่ง หากข้อมูลตรงกันก็ถือว่ายอมรับความเชื่อถือได้และนำมาอ้างอิง

3.4.2 ข้อมูลที่ได้จากภาคสนามที่เก็บรวบรวมได้จากการสนทนากลุ่มนำมา จำแนกข้อมูล (Typology Analysis) ออกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษา

3.4.3 วิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่ตั้งไว้ โดยการใช้วิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) อธิบายผลโดยวิธีพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

จากการสนทนากลุ่ม (Focus Groups Guideline) เพื่อศึกษาการสื่อสารอัตลักษณ์ ผ้าทอย้อมครามธรรมชาติจังหวัดสกลนคร ตามกรอบแนวคิดอัตลักษณ์ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ การสื่อสารอัตลักษณ์จังหวัดสกลนครผ่านผ้าทอย้อมครามธรรมชาติออกมาเป็น 3 ลักษณะ ที่สำคัญดังนี้

1. การสื่อสารหลักธรรมผ่านผ้าทอย้อมคราม การผลิตผ้าย้อมครามของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสกลนคร มีการนำเอาเส้นฝ้ายสีขาวมาสอดแทรกลงไปในพื้นที่ เย็บดัด การนำเอาหลักธรรมะที่บริสุทธิ์มาเตือนใจ ไม่ให้เกิดความละโมภโลภมาก ให้มีความซื่อสัตย์ ต่อตนเองและผู้บริโภคนั้น สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชุมชนที่ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยแต่ละกลุ่มจะมีความเชื่อเกี่ยวกับการย้อมผ้าคราม เช่น วันพระห้ามย้อมผ้าคราม คนที่เป็นรอบเดือนเข้าไปใกล้หม้อครามจะทำให้เกิดยางยืด หรือคนที่ใส่ผ้าหอมก็ห้ามเข้าใกล้หม้อคราม ที่สำคัญผู้ผลิตผ้าย้อมครามต้องมีสมาธิ และใจเย็นในการทำผ้าย้อมคราม เพราะครามนั้นคือชีวิต เป็นจิตวิญญาณของคนย้อมผ้าที่นำมาทำห้วงของสี และเส้นใย

2. การสื่อสารผ่านธรรมชาติของผลิตภัณฑ์ ผ้าทอย้อมครามถูกถ่ายทอดผ่านเรื่องราว และเรื่องเล่าต่าง ๆ จากรุ่นสู่รุ่น โดยวิถีชีวิตของคนในชุมชนมีความผูกพันกับธรรมชาติ ทั้งสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิต ทำให้กระบวนการผลิตผ้าย้อมครามใช้วัตถุดิบที่มาจากธรรมชาติ

นอกจากนี้ยังมีการนำธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ ตัว มาสร้างสรรค์ผ่านจินตนาการสู่การสร้างลวดลายลงบนผืนผ้า โดยใช้เทคนิคการมัดหมี่ ในการสร้างลวดลาย ทุกขั้นตอนของการผลิต แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีสูตรการย้อมสีครามธรรมชาติ ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นอีกด้วย สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นธรรมชาติของผ้าย้อมคราม

3. การสื่อสารผ่านวัฒนธรรมท้องถิ่น ผ้าย้อมครามสกนนคร เป็นภูมิปัญญาที่มีการบอกเล่ากันมาอย่างยาวนาน ในอดีตภูมิปัญญาไม่เคยได้รับการบันทึกด้วยลายลักษณ์อักษร การถ่ายทอดองค์ความรู้จะเป็นลักษณะของการบอกเล่าผ่านการลงมือปฏิบัติจากรุ่นสู่รุ่น เป็นการเรียนรู้และใช้ประสบการณ์ร่วมกัน เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่บ่มเพาะมาในชุมชน เป็นวิถีชีวิต ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม และพิธีกรรม ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต สะท้อนวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนผ่านเส้นใย กรรมวิธีการทำผ้าย้อมคราม และการสร้างสรรค์ลวดลายที่บ่งบอกถึงฐานะทางสังคม ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมชุมชนได้ เป็นการนำเอาวัตถุดิบจากธรรมชาติมาสร้างสรรค์ด้วยกรรมวิธีของพื้นบ้าน ทำให้ผ้าย้อมครามสกนครมีคุณค่าที่ปรากฏทางสายตา ทำให้ผ้าย้อมครามกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัวของชุมชน

จากองค์ประกอบการสื่อสารอัตลักษณ์จังหวัดสกนครผ่านผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ ผู้วิจัยได้นำมาสร้างกระบวนทัศน์ใหม่สำหรับการสื่อสารอัตลักษณ์ผ้าทอย้อมครามธรรมชาติจังหวัดสกนคร โดยให้ชื่อว่า “อัตลักษณ์ผ้าสามธรรม” เป็นกระบวนทัศน์ในการสื่อสารอัตลักษณ์ผ้าย้อมครามจังหวัดสกนคร เพื่อผลักดันให้อัตลักษณ์ผ้าทอย้อมครามธรรมชาติจังหวัดสกนครเกิดความเข้มแข็ง นำไปใช้ในการส่งเสริมการตลาดที่เน้นความสำคัญของการเล่าเรื่องอัตลักษณ์ตราสินค้าผ้าย้อมครามธรรมชาติจังหวัดสกนคร

อภิปรายผลการวิจัย

1. การสื่อสารหลักธรรมผ่านผ้าทอย้อมคราม การผลิตผ้าย้อมครามของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสกนคร มีการนำเอาเส้นฝ้ายสีขาวมาสอแตรกลงไปในผืนผ้า เปรียบตั้งการนำเอาหลักธรรมะที่บริสุทธิ์มาเตือนใจ ไม่ให้เกิดความละโมภโลภมาก ให้มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้บริโภคน สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชุมชนที่ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยแต่ละกลุ่มจะมีความเชื่อเกี่ยวกับการย้อมผ้าคราม เช่น วันพระห้ามย้อมผ้าคราม คนที่เป็นรอบเดือนเข้าไปใกล้หม้อครามจะทำให้เกิดยางยืด หรือคนที่ใส่ผ้าหอมก็ห้ามเข้าใกล้หม้อคราม ที่สำคัญผู้ผลิตผ้าย้อมครามต้องมีสมาธิ และใจเย็นในการทำผ้าย้อมคราม เพราะครามมันคือชีวิต

เป็นจิตวิญญาณของคนย้อมที่นำมาทำจิ้งหะของสี และเส้นใย จากการศึกษาของ พระมหาสมโภชน์ สิริบุญโญ (ศิลาวัชรพล), บุญส่ง สิ้นธุ์นอก และสมเดช นามเกตุ (2564) เรื่องการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการทอผ้าไทยอีสานในเขตพื้นที่ตำบลนาข่า อำเภอเมืองจังหวัดอุดรธานี พบว่า มีความสอดคล้องกับพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวคือมีความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การทำงานและการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริงรู้จักใช้ปัญญา สอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการ และดำเนินการให้ อีกทั้งยังมีการศึกษาที่พบว่ามีประโยชน์ 2 ประการ คือ ประโยชน์ของชีวิตทางวัตถุ ได้แก่ ทรัพย์สิน ความมั่งคั่ง ร่ำรวย การได้ครอบครองบริโภควัตถุเหล่านั้น ซึ่งว่าเป็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่ชีวิตของมนุษย์ ผู้ยังเป็นสามัญชน และประโยชน์ของชีวิตทางจิตใจ ได้แก่ ความสุข ความมีอิสรภาพทางจิตวิญญาณ รวมไปถึงความหลุดพ้นจากกิเลสที่รบกวนจิตใจอันได้แก่พระอรหันต์ พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นจุดหมายหรือพรหมจรรย์ ที่ต้องบรรลุให้ได้ ซึ่งเหมาะกับพระสงฆ์ไม่มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ โดยที่ท่านมักเน้นหนักในเรื่องของการ ฝึกจิต การขัดเกลาตนเอง และนอกจากนั้นยังมีมนุษย์ที่ผู้ที่มีอิทธิพลในการบำเพ็ญเพียรทางจิต สามารถที่จะแสวงหาและประสบกับประโยชน์เช่นนี้ได้ นอกจากนี้ การผลิตผ้าย้อมครามของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ มีเส้นฝ้ายสีขาวที่เปรียบเสมือนการนำเอาหลักธรรมมาสอดแทรกลงไปในพื้นที่ผืนผ้า สะท้อนให้เห็นถึงชุมชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยผู้ผลิตผ้าทอย้อมครามต้องมีสมาธิและใจเย็น เพราะครามมันคือชีวิต เป็นจิตวิญญาณของคนย้อมผ้าที่นำมาทำจิ้งหะของสี และเส้นใย เป็นวิถีชีวิต ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมและพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต เพียงแต่มีการพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ไปตามยุคสมัย ทั้งรูปแบบ การย้อมสี และลวดลาย มีการออกแบบให้เหมาะสมกับยุคสมัย นอกจากนี้ผ้าย้อมครามยังบ่งบอกถึงฐานะทางสังคม กลุ่มชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมในสมัยนั้น ๆ โดยผ้าทอสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของแต่ละภูมิภาค รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย (วัฒนธรรม จุฑะวิภา, 2555) เป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นมาคู่กับการทอผ้า และวัฒนธรรมของผ้า การทอผ้า การย้อมผ้าครามจึงเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่งของผู้หญิง ผ้าย้อมครามในอดีตถูกผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการในการดำเนินชีวิต แต่ในปัจจุบันผ้าย้อมครามกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดสกลนคร ผ้าย้อมครามถูกถ่ายทอดผ่านเรื่องราวและเรื่องเล่าต่าง ๆ จากรุ่นสู่รุ่น วิถีชีวิตมีความผูกพันกับธรรมชาติรอบข้าง ทั้งสิ่งมีชีวิต ไม่มีชีวิต ทำให้กระบวนการผลิตผ้าย้อมครามที่ใช้

วัตถุดิบที่มาจากธรรมชาติ เช่น สีครามธรรมชาติ สีจากเปลือกไม้ และฝ้ายเส้นมือเปรียบเสมือนภาพตัวแทนจังหวัดสกลนคร (ศุภชัย ธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, 2560)

2. การสื่อสารผ่านธรรมชาติของผลิตภัณฑ์ ผ้าทอย้อมครามถูกถ่ายทอดผ่านเรื่องราวและเรื่องเล่าต่าง ๆ จากรุ่นสู่รุ่น โดยวิถีชีวิตของคนในชุมชนมีความผูกพันกับธรรมชาติ ทั้งสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิต ทำให้กระบวนการผลิตผ้าย้อมครามใช้วัตถุดิบที่มาจากธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีการนำธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ ตัว มาสร้างสรรค์ผ่านจินตนาการสู่การสร้างสรรค์ลงบนผืนผ้า โดยใช้เทคนิคการมัดหมี่ ในการสร้างลวดลาย ทุกขั้นตอนของการผลิต แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีสูตรการย้อมสีครามธรรมชาติ ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นอีกด้วย สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นธรรมชาติของผ้าย้อมคราม ประวัติศาสตร์การย้อมผ้าครามในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เส้นใยที่นิยมนำมาย้อมสีครามธรรมชาติคือ ฝ้ายเส้นมือ เป็นเส้นใยที่ผู้ผลิตผ้าย้อมครามในสกลนครเลือกใช้มาตั้งแต่อดีต แต่ในปัจจุบันเทคโนโลยีมีความทันสมัยมากขึ้น ผสมกับความต้องการของลูกค้า ทำให้ผู้ผลิตผ้าย้อมครามบางส่วนหันมาใช้ฝ้ายโรงงาน นำเส้นใยย้อมด้วยสีครามธรรมชาติตามวิธีการดั้งเดิม ซึ่งในแต่ละกลุ่มจะมีวิธีการได้มาซึ่งสีธรรมชาติต่างกัน โดยสีธรรมชาติที่นิยมใช้ในปัจจุบันได้มาจากเปลือกไม้ แก่น ใบ และดอก เป็นต้น นอกจากนี้แต่ละกลุ่มยังมีสูตรการย้อมสีครามที่มีอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จากการศึกษาของ อนุรัตน์ สายทอง และภูวดล ศรีเรศ (2558) พบว่า ผ้าทอย้อมครามใน สปป.ลาว และสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม นิยมใช้เส้นฝ้ายเส้นมือนำเส้นใยย้อมด้วยสีครามธรรมชาติตามวิธีการดั้งเดิม โดยสร้างความแตกต่างจากอดีต ที่มีแค่สีชาวกับสีน้ำเงินด้วยสีธรรมชาติจากเปลือกไม้ ในแต่ละกลุ่มจะมีวิธีการได้มาซึ่งสีธรรมชาติต่างกัน โดยสีธรรมชาติที่นิยมใช้ในปัจจุบันได้มาจากเปลือกไม้ แก่น ใบ และดอก เป็นต้น นอกจากนี้แต่ละกลุ่มยังมีสูตรการย้อมสีครามที่มีอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นอีกด้วย มีความหลากหลายและแตกต่างในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ แต่สิ่งที่มีลักษณะคล้ายกันคือ เรื่องการทอผ้า และการสร้างลวดลายโบราณ จำเป็นต้องมีการสร้างอัตลักษณ์ผ้าย้อมครามให้มีความโดดเด่นโดยใช้เทคนิคการทอเพื่อสร้างอัตลักษณ์เรื่องเล่าหรือวิถีชีวิตในชุมชน การศึกษาของ ศิริภรณ์ กุลจิตติวิช (2555) พบว่า การทำผ้าทอย้อมครามในปัจจุบันอาศัยภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาเป็นรากฐานในการสร้างสรรค์และต่อยอดการสร้างสรรคผ้าย้อมครามธรรมชาติในปัจจุบัน ประกอบไปด้วย การสร้างสรรค์ลวดลาย (ลวดลายสมัยใหม่และลวดลายประยุกต์) การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์

และการสร้างสรรค์เรื่องเล่า กล่าวคือ การสร้างสรรค์ผ้าย้อมครามธรรมชาติในปัจจุบันใช้วัฒนธรรมดั้งเดิมของผ้าย้อมครามที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา ขณะเดียวกันได้อาศัยความคิดสร้างสรรค์ประกอบกันให้เกิดอัตลักษณ์ผ้าย้อมครามธรรมชาติสกลนครของแต่ละชุมชนในจังหวัดสกลนคร (พรธรวดี ศรีขาว และคณะ, 2560) ผ้าทอย้อมครามธรรมชาติจังหวัดสกลนครสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นธรรมชาติ เช่น สีครามธรรมชาติ และลวดลายจากธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ ตัว และความเป็นท้องถิ่นของแต่ละชุมชน ซึ่งผ้าย้อมครามถูกถ่ายทอดผ่านเรื่องราวและเรื่องเล่าต่าง ๆ โดยมีความผูกพันกับธรรมชาติ ทั้งสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิต

3. การสื่อสารผ่านวัฒนธรรมท้องถิ่น ผ้าทอย้อมครามธรรมชาติสกลนคร เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีการบอกเล่ากันมาอย่างยาวนาน ในอดีตภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่เคยได้รับการบันทึกไว้ด้วยลายลักษณ์อักษร การถ่ายทอดองค์ความรู้เป็นการบอกเล่าผ่านการลงมือปฏิบัติ จากรุ่นสู่รุ่น เป็นการเรียนรู้และใช้ประสบการณ์ร่วมกัน เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่บ่มเพาะมาในชุมชน เป็นวิถีชีวิต ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม และพิธีกรรม ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต สะท้อนวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนผ่านเส้นใย กรรมวิธีการทำผ้าย้อมคราม และการสร้างสรรค์ลวดลายที่บ่งบอกถึงฐานะทางสังคม ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมชุมชนได้ นำเอาวัตถุดิบจากธรรมชาติมาสร้างสรรค์ด้วยกรรมวิธีพื้นบ้าน ทำให้ผ้าทอย้อมครามสกลนครมีคุณค่าที่ปรากฏทางสายตากลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชน เป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา นอกจากคุณค่าทางศิลปะแล้วยังเป็นการแสดงถึงแบบแผนความเป็นอยู่ในสังคม กรรมวิธีและเทคนิคในการทอผ้าให้เกิดลวดลายต่าง ๆ จึงเป็นเทคนิคและความสามารถของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ จากการศึกษาของ ดนัย ซาทิพฮอด (2558) พบว่า ผ้าทอย้อมครามสะท้อนถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในชุมชน เพราะผ้าทอย้อมครามเปรียบเสมือนวิถีชีวิตของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ในสกลนคร โดยแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะมีอัตลักษณ์ผ้าย้อมครามแตกต่างกันออกไป ซึ่งภูมิปัญญาผ้าย้อมครามเกิดมาคู่กับวัฒนธรรม การทอผ้า และการย้อมผ้าครามจึงเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่งของผู้หญิง ผ้าย้อมครามในอดีตถูกผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการในการดำเนินชีวิต แต่ปัจจุบันผ้าย้อมครามกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดสกลนคร ผ้าย้อมครามถูกถ่ายทอดผ่านเรื่องราวและเรื่องเล่าต่าง ๆ จากรุ่นสู่รุ่น วิถีชีวิตมีความผูกพันกับธรรมชาติรอบข้าง ซึ่งภาครัฐมีการสนับสนุนให้มีการออกแบบและพัฒนาสินค้าวัฒนธรรม (Local Chic) ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน

ด้วยการสร้างอัตลักษณ์ และความแตกต่างให้กับผลิตภัณฑ์ จนเกิดอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่ม (วิวัฒน์ จุฑะวิภาต, 2555)

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยที่กล่าวมานั้น ทำให้เห็นว่าจังหวัดสกลนคร เป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายชาติพันธุ์ ทำให้มีความโดดเด่นของผ้าย้อมครามเป็นอัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ส่วนใหญ่มุ่งกระบวนการผลิตเพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันเป็นหลัก เน้นประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความสวยงาม มีรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่เรียบง่าย ลักษณะผลิตภัณฑ์ของแต่ละอำเภอจะมีความแตกต่างกัน ในสภาพสังคมและวิถีชีวิตของผู้คนปัจจุบัน ผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามสกลนครขาดช่างฝีมือและผู้ชำนาญในการทอผ้า และการสร้างลวดลาย ที่สำคัญไม่มีผู้สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้อาจทำให้ภูมิปัญญาผ้าย้อมครามสกลนครสูญหายไปในระยะเวลายาวนาน เพื่อเป็นการอนุรักษ์คุณค่าอัตลักษณ์จังหวัดสกลนครผ่านผ้าทอย้อมครามธรรมชาติ จึงขอเสนอแนะแนวทางต่าง ๆ ดังนี้

1. สำรวจและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผลงานของช่างทอผ้าผ้าไหมและผ้าฝ้ายในแต่ละชุมชน เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริม สนับสนุนและเผยแพร่การสืบสานภูมิปัญญาผ้าย้อมครามไม่ให้สูญหายไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน
2. ควรส่งเสริมให้บุคคลที่มีความสนใจ อาทิ นักเรียน นักศึกษา นักวิชาการ ตลอดจนบุคคลที่สนใจทั่วไป ให้มีการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านในการทอผ้าในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อเป็นการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล โดยมีเป้าประสงค์คือ การนำผลการศึกษาที่ได้ไปสู่กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้คนรุ่นใหม่และสังคมไทยต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- दन्य चातिषुड. (2558). ผ้าย้อมคราม : การทำวัฒนธรรมให้กลายเป็นสินค้า ในกระแสโลกาภิวัตน์. *วารสารไทยศึกษา*, 10(2). 87-116.
- พรรณวดี ศรีขาว, ปกสิณ ชาทิषुड และ นิโบล ภูระย้า. (2560). *ลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมกับการสร้างคุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจของผ้าย้อมคราม ในอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร*. สกลนคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.

- พระมหาสมโภชน์ สิริปัญญา (ศิลาวัชรพล), บุญส่ง สิ้นจันนอก และ สมเดช นามเกต. (2564). การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการทอผ้าไทยอีสานในเขตพื้นที่ตำบลนาข่า อำเภอเมืองจังหวัดอุดรธานี. *Journal of Modern Learning Development*, 6(1), 33-42.
- วัฒน์ จุฑะวิภาต. (2555). *ผ้าทอกับชีวิตคนไทย*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- ศิริภรณ์ กุลจิตติวิรัช. (2555). *การจัดการความรู้การทอผ้าย้อมครามบ้านโนนสะอาด ตำบลนาจัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ศุภย์คราม มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร. (2560). *สีครามราชาแห่งสีย้อมธรรมชาติ*. มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2546). *การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนูรัตน์ สายทอง และ ภูวดล ศรีธีเรศ. (2558). รูปแบบของผ้าย้อมครามและกระบวนการย้อมผ้าด้วยสีครามของผู้ไทในประเทศไทย สปป.ลาว และสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ*, 17(1), 130-137.
- Hall, S. (1997). **Representation: Cultural Representations and Signifying Practices**. London: Sage in Association with The Open University.
- Joseph, B. A. (1974). **Identity, Survival & Change**. General Learning Corporation.
- Kathryn, W. (1997). **Identity and Difference**. London: SAGE Publications Ltd.
- Stryker, S. (1968). Identity Salience and Role Performance. *Journal of Marriage and the Family*, 4, 558-564.
- Stryker, S. & Burke, P.J. (2000). The Past, Present, and Future of an Identity Theory. *Social Psychology Quarterly*, 63(4), 284-297.